

сами о собі ■
сами о себе ■
самі про себе ■
самі пра сябе ■

samiosobie

miesięcznik społeczno kulturalny / 168 / listopad 2022

Czy białoruskość zamkniemy w skansenie?

Калі яшчэ ня позна...

Учора я выслухаў з запісу беларускамоўную перадачу «Пад знакам Пагоні» на Радыё Беласток ад 9 кастрычніка 2022, прысьвечаную «праблемам з навучаньнем беларускай мове ў II Агульнаадукацыйным ліцэі ў Бельску» (<https://www.radio.bialystok.pl/pogon/index/id/218962>). І вырашыў напісаць некалькі рэфлексій у сувязі з тэмай і вакол яе.

У перадачы журналіст **Міхал Сыцэпанюк** размаўляе з дырэктарам ліцэя **Андрэем Сыцэпанюком** пра незвычайнае здарэньне ў школе. Аказваецца, у верасьні 48 вучняў чацьвёртай клясы ў бельскім ліцэі выпісаліся з урокаў беларускай мовы. Гэта аўтаматычна азначае, што яны ня будуць здаваць экзамену зь беларускай мовы ў рамках завяршальных экзаменаў на атэстат сталасьці (у польскай адукацыйнай сыстэме: matura). Такое здарылася ўпершыню за ўсю амаль 80-гадовую гісторыю школы. Калі я добра разабраўся ў гэтай бельскай арытмэтыцы, працягваюць вывучаць беларускую мову ў чацьвёртай клясе ліцэя ўсё яшчэ 20 вучняў.

Для тых маіх сяброў, хто ня ў

курсе спраў беларускай этнічнай меншасьці ў Польшчы, паясьню, што навучаньне беларускай мове ў школах на Падляшшы – добраахвотнае. То бок зь яго можна выпісацца на пачатку любога навучальнага году (такую адмову ад навучаньня, як разумею, могуць заявіць бацькі непаўналетняга вучня або і сам ліцэіст, калі яму споўнілася 18 год).

Дырэктар Сыцэпанюк насамрэч ня ведае, чаму так здарылася. Але ён сказаў журналісту, што рашэньне вучняў пакінуць урокі беларускай мовы падтрымалі і некаторыя настаўнікі – гэты факт, зразумела, толькі паглыбіў яго адчуваньне паразы як пэдагога і настаўніка беларускай мовы (Андрэй вывучаў беларусістыку ў

Варшаўскім унівэрсытэце больш-менш у тым часе, калі і я быў студэнтам гэтага ўнівэрсытэту). Андрэй баіцца, што сёлетні сыход ягоных вучняў з урокаў беларускай мовы – гэта першы сьнежны ком, які, раз пакаціўшыся з гары, можа выклікаць ляміну адмоваў ад вывучэньня беларускай мовы ў школах на Падляшшы ў будучыні...

Перш чым прыдумаць, што канкрэтна рабіць, каб такая ляміна не пакацілася, трэба, памойму, адказаць сабе сумленна і шчыра на пытаньне, чаму так здарылася ў бельскім ліцэі. Ёсьць спакуса, каб адказаць «дзяжурна»: вучні проста хочучь мець больш вольнага часу для сябе і сваіх тэлефончыкаў. Калі б, маўляў, матэматыка або

геаграфія вывучаліся добраахвотна, яны выпісаліся б і з гэтых прадметаў... Але нават калі б у такім адказе была нейкая доля праўды, то ён, усё ж, не закранае сутнасці праблемы. Беларускую мову на Падляшшы перавялі ў статус добраахвотнага навучання 50 гадоў таму, але колькасць навучэнцаў (у базавых школах і двух ліцэях) стабілізавалася на працягу некалькіх апошніх дзесяцігодзьдзяў недзе на адзнацы 3 тысячы (актуальная інфармацыя з аддзялення (кураторыі) асветы ў Беластоку кажа нам, што беларускай мове ў Падляскім ваяводстве навучаюць 2729 дзяцей). Інакш кажучы, амаль ніхто (акрамя мяне, адшчапенца) не паддаваў і не паддае пад сумнеў тэзіс, што бацькі гэтых трох тысяч – гэта і ёсць той асноўны стрыжань «свядомых беларусаў» у Польшчы: як той казаў, гэтыя бацькі лічаць сябе беларусамі і пасылаюць дзяцей на ўрокі беларускай мовы, каб настаўнікі і пэдагогі дапамаглі выхаваць іх таксама на беларусаў.

Сапраўдная сытуацыя, на жаль, не такая аптымістычная і адназначная. «Свядомы беларус» на Падляшшы вырастае з зусім іншай глебы, чым аналягічны від у РБ.

Калі ня бавіцца ў нюансы, а абмежавацца ўсяго некалькімі пунктамі, то самыя істотныя (так сказаць, самыя «грубыя») розніцы паміж гэтымі двума відамі беларусаў, падляскімі і «РБоўскімі», у наступным:

1. У падляскіх беларусаў польскі пашпарт, а ў «РБоўскіх» – пашпарт РБ, то бок пашпарт іншай і чужой падляшукам дзяржавы. Для ПЕРАВАЖНАЙ большасці этнічных беларусаў і тут, і там якраз пашпарт вызначае нацыянальнасць. Таму на Падляшшы мы маем перш за ўсё «праваслаўных палякаў», а ў Беларусі перш за ўсё «тожа беларусаў».

Для «праваслаўных палякаў» карэнна польская культура і сьветабачаньне – рэчы насамрэч духоўна чужыя і няўтульныя, таму большасць зь іх шукае сабе нейкага «свойскага» знаку адрозьнення ў адаптаванай польскасці – і знаходзіць яго ў праваслаўным веравызнанні без гістарычных «рускіх» каранёў (так-так, якраз у тым, што пакрывае нядаўна запушчанае ў Беластоку шумаваньне ў мазгах пад хэштэгам prawoslawnyieruski). І толькі невялікая частка этнічных падляскіх беларусаў спрабуе эманцыпаваць сябе ў духу мадэрновага нацыяналізму, які прынамсі ў тэорыі далучае этнічна-рэлігійную меншасць да тэрыторыі агульнай нацыянальнай гісторыі і культуры з Купалам, Коласам і маральным імперытывам «людзьмі звацца» пад этыкеткай беларусаў без дадатковых азначэнняў і двукоссяў.

Для «тожа беларусаў» беларускасць грунтуецца не на сваёй этнічнай мове і культуры, а на палітычна-геаграфічных рэаліях Рэспублікі Беларусь – для іх «сапраўдны беларус» гэта расейскамоўны русафіл Лукашэнка са сваім «праваслаўным атэізмам», а прыкладам, беларускамоўны русафоб Пазыняк з каталіцкімі каранямі – гэта «паляк» і «чужынец». Гэтыя дзьве большасці беларускага грамадства па абодвух баках мяжы якраз і вызначаюць яскрава розныя абліччы двух відаў беларусаў, але вось «нацыянальныя эліты» і тут, і там геройскі заплюшчваюць вочы на такую непрыглядную рэальнасць ды, ігнаруючы горкі і трагічны досвед 70 гадоў саветызацыі і амаль 30 гадоў лукашызацыі краіны і людзей, далей будуць монакультурны і монаэтнічны міраж Беларусі і беларусаў. Як і 100 гадоў таму, уся гэтая пабудова праходзіць у асноўным у беларускім «залюстроўі».

2. Беларуская мова (яе дыялектныя варыянты) – гэта ня родная (не сямейная) мова як мінімум 70% людзей на Падляшшы, якія афіцыйна (у перапісе насельніцтва) залічылі сябе да беларусаў. Гэтыя 70% гавораць у сям’і на падляскіх гаворках, роднасных з палескімі ў Беларусі, у якіх фанэтычныя і марфалогічныя рысы значна бліжэйшыя да ўкраінскай літаратурнай мовы, чым да беларускай. Ня буду гадаць, як у сапраўднасці выглядае моўная сытуацыя ў сям’ях у Беларусі, бо беларускія перапісы не даюць ніякай вартай даверу інфармацыі на гэты конт (у Беларусі не пытаюць пра мову камунікацыі ў сям’і, толькі пра родную мову, а гэта ў беларускіх рэаліях дзьве вялікія розніцы). Але як бы яно ні было, тут у наяўнасці самая істотная розніца паміж падляскімі і «РБоўскімі» беларусамі – моўная: на Падляшшы беларусы пераважна падляска-польска-моўныя (беларуска-польска-моўных усяго 14% ад агульнага ліку), у Беларусі пераважна расейска-беларуска-моўныя (з невялікім дадаткам палескамоўных).

3. Беларусы ў РБ жывуць у расейскай і расейскамоўнай інфармацыйнай, культурнай і пісьмовай прасторы, беларусы на Падляшшы – у польскай. Гэтыя прасторы моцна па-рознаму фармуюць сьветабачаньне і цывілізацыйна-культурныя навукі ды патрэбы сваіх насельнікаў. Зьвесці гэтыя сьветабачаньні і мэнтальныя цывілізацыйна-культурныя багажы ў нешта агульнае і карыснае для беларускага нацыябудавання – заданьне практычна невыканальнае. Прытым, практычна 100% маладых этнічных беларусаў на Падляшшы ўжо ня мае навыку чытаньня кірыліцы, нават калі ў школе іх вучылі гэтай азбучы.

Я думаю, хопіць і гэтых трох пунктаў адрозьнення, каб зра-

зумець, што нельга разьвіваць беларушчыну на Падляшшы і выходьваць у ёй дзяцей паводле тых самых рэцэптаў і схемаў, як у Беларусі. А ў нас на Падляшшы, на жаль, менавіта так і робіцца – на падобны капыл, які прыдумалі гадоў 70 таму польскія і нашы камуністы, скапяваўшы тагачасныя савецкія ўзоры адукацыі ў беларускасьці. Ну, хіба што плюсы палітычнай палярызацыі і гістарычных ацэнак сёньня памяняліся – плюсы на мінусы і наадварот.

Родная (першая) мова пераважнай большасьці падляскіх беларусаў татальна занядбаная і не выкарыстоўваецца нашымі журналістамі ня толькі як галоўны аргумэнт за тым, каб заставацца беларусамі ў Польшчы, але і як хоць бы сымбалічная падзяка продкам за тое, што яны данесьлі гэтую сарамлівую мову да нашага часу. Усё ідзе на беларускай літаратурнай мове, якая не выклікае ніякіх сямейных (эмацыянальных) асацыяцый у як мінімум 70% беларусаў – і ў «Ніве», і ў беларускай праграме рэгіянальнай беластоцкай TV, і на Радыё Рацыя. Некалі, востра абляўшы ў сацсетках згаданага радыйнага журналіста Міхала Сьцепанюка за тое, што яны там не гавораць у перадачах па-падляску, я, відаць, закрунуў нейкую чужую струну ў ягонай душы, бо ён, пагаварыўшы з кіраўніцтвам Радыё, дабіўся, што з 2015 году зьявілася перадача «па-свойму», то бок па-падляску, – раз на месяц. І беластоцкі мясячнік «Часопіс» пачаў друкаваць мае і жончыны тэксты па-падляску. Але іншыя журналісты – ні ху-ху, як быццам падляская мова гэта выдумка марсіянаў, а з Падляшшам і беларусамі яна нічога агульнага ня мае...

Я перакананы, што мы можам утрымаць беларускасьць на Падляшшы, толькі моцна прывязаўшы яе да сваёй мясцовай культуры, традыцыі і

мовы. Кажучы брутальна (я папярэджваў, што тэкст будзе nepřыемны), усім беларусам на Падляшшы (за выняткам сотні ці дзвюх чалавек, зьвязаных з арганізацыйнымі і фінансаванымі дзяржавай формамі падтрымліваньня беларускасьці ў Польшчы; ну і мяне з жонкай у прыватнасьці) зусім да лямпачкі, хто кіруе Беларуссю і якая там культурнамоўная палітыка. Сьтуацыя ў Беларусі ніякім істотным чынам не ўплывае на этнічнае здароўе беларусаў-падляшскаў ні на дату іх сьмерці як этнічнай меншасьці. Мы нарадзіліся без павітухаў з савецкай Беларусі і памрэм без бацькоў з РБ, якая б там царква ні махала кадымі.

Карацей, нам ня варта саромецца таго, што мы не такія беларусы, як тыя ў Менску ці Гомлі, і нам ня варта саромецца свае падляскае мовы. Наадварот, насамрэч толькі яна адна нам засталася як галоўны аргумэнт у змаганьні за этнічнае выжываньне і супраць пераўвасабленьня ў палякаў праз такую мутанцкую форму, як «праваслаўны-ня-рускі».

Скажу яшчэ адну брутальную рэч, магчыма, самую nepřыемную сёньня: Незалежна ад матывацыі тых пяці дзясяткаў маладых людзей, якія выпісаліся зь беларускай мовы ў бельскім ліцэі, я не знаходжу слоў шчырага асуджэньня для іх паводзін. Калі ў іхніх сем'ях і гаварылася яшчэ не па-польску, то, зразумела, была гэта падляская гаворка, а не беларуская (Бельск і навакольныя вёскі – суцэльна падляскамоўная тэрыторыя). Ніякай эмацыянальнай матывацыі – маўляў, мы вучымся мове нашых бацькоў і дзядоў – не было ў гэтых маладых людзей і сьледу. Ну а сам бельскі ліцэй ніколі не сьвяціў прыкладам – у адрозьненьне ад гайнаўскага – школы, якая дбае пра тое, каб сваю дзейнасьць прывя-

заць да мясцовай культуры, традыцыі і мовы. Мая жонка закончыла якраз гэты, намінальна «беларускі» ліцэй у Бельску. У адным з інтэрвію Радыё Свабода, пасья выданьня сваёй кніжкі апавяданьняў па-падляску, яна расказала гісторыю, якой я сёньня закончу гэтую nepřыемшчыну:

«А школа, безумоўна, палянізавала наймацней. І я кажу ня толькі пра сваю базавую адукацыю (клясы 1-8), але і пра гэтак званы «беларускі ліцэй» імя Браніслава Тарашкевіча ў Бельску. Там мы мелі ўрокі беларускай мовы, але на перапынках як вучні між сабою, так і настаўнікі з вучнямі гаварылі выключна па-польску. Я толькі з адной сяброўкай з клясы гаварыла па-падляску. Іншыя ўжо гаварылі са мною па-польску. Дый настаўнікі не заахвочвалі захоўваць нашу падляскую мову.

Мне помніцца, як адна настаўніца беларускай мовы закаціла галасісты скандал, калі адзін з нашых калегаў адазваўся да яе на перапынку па-свойму. «Jak śmiesz, – крычала, – mówić do mnie w tym języku?!» Вось так прыблізна выглядала наша нацыянальная адукацыя ў намінальна беларускім ліцэі пад канец 1970-х і ў пачатку 1980-х гадоў. Нейкі nepřыемны асадак ад гэтага ліцэя застаўся ў мяне на ўсё жыцьцё. І мяне ня надта здзіўляе, што пры такім падыходзе да падляскай мовы якраз з гэтага ліцэя выйшла пазьнейшае ядро ўкраінскага руху на Падляшшы – тыя хлопцы пераарыентаваліся зь беларусаў (ці хутчэй з палякаў, на якіх выходьваў іх наш ліцэй) на ўкраінцаў. Маўляў, украінская сьведомасьць дапаможа ім захаваць хатнюю мову, якой грэбуе школа. Хацелі нібыта добра, а скончылі як усе – плюнулі на падляскую мову і пайшлі пісаць на ўкраінскай літаратурнай».

Jan Maksimjuk
fot. **Anna Radziukiewicz**

Bliskość Puszczy

Hajnowianin **Jerzy Iwacik** swoje prace pokazał w galerii Muzeum i Ośrodka Kultury Białoruskiej w Hajnówce. Twórca znany jest przede wszystkim z rzeźb, które są pokłosiem wznovionych historycznych plenerów hajnowskich, a jego prace spotkać można w przestrzeni miejskiej Hajnówki, Białegostoku, ale nie tylko. Jego prace znajdują się również w zbiorach prywatnych za granicą, w Niemczech, Belgii, Anglii, Indiach, czy USA.

Jednak nie każdy wie, że Jerzy Iwacik jest też świetnym rysownikiem i to właśnie tę niszę jego twórczości chcieliśmy odkryć na wystawie „Bliskość Puszczy”. Jest to również jego pierwsza wystawa indywidualna, na którą składa się około pięćdziesięciu rysunków w technice ołówka, węgla, pasteli i tuszu.

Tematem jest Puszcza Białowieska – skarbnica i bogate źródło inspiracji. Pokazuje jej unikalną atmosferę, klimat, a za pomocą barw, często monochromatycznych i rzeźbiarsko traktowanej formy z jego prac emanuje energia ale i tajemniczość. Prace pokazane na wystawie są tylko wycinkiem większej całości – kilkumiesięcznego projektu

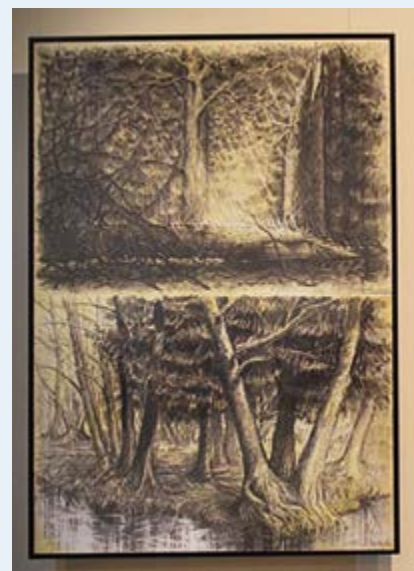
badawczego w rezerwacie ścisłym Białowieskiego Parku Narodowego.

Jerzy Iwacik zajmuje się też wykonywaniem drewnianych krzyży wotywnych. Nawiązuje do lokalnej tradycji Podlasia z typowym zdobnictwem i ornamentyką, odcinając się od popularnych jeszcze w latach 90. krzyży, wykonywanych z lastryko czy betonu. Krzyże Iwacika można zobaczyć ustawione m.in. w świętym miejscu Krynoczka w Puszczy Białowieskiej, na cmentarzu w Szeszyłach w gminie Boćki, czy przy rozstaju dróg w Czyżach. W 2013 roku postawił drewniany krzyż przy monasterze w Sakach w gminie Kleszczele, który był rekonstrukcją krzyża jego dziadka, wykonanego w 1947 roku ku pamięci furmanów, pomordowanych przez oddział „Burego”.

Jerzy Iwacik urodził się w 1970 w Hajnówce. Ukończył Liceum Sztuk Plastycznych w Supraślu, następnie studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Poznaniu na Wydziale Architektury Wnętrz i Designu oraz Rzeźby. W trakcie studiów a także później przez pewien czas praco-

wał w agencjach reklamowych, co wpłynęło na poszerzenie znajomości grafiki komputerowej. Mieszka w Hajnówce. Zajmuje się rzeźbą i rysunkiem, z rzadka malarstwem i grafiką.

Największą pasją Jerzego Iwacika pozostaje jednak rzeźba, w której czuje największy potencjał twórczy. Jest kolejnym – czterdziestym już – artystą, któremu

Bal i koncert charytatywny

Dojlidzkie Stowarzyszenie Miłośników Muzyki serdecznie zaprasza na Karnawałowy Bal Charytatywny na rzecz **Olgi – Lawendowej**, podopiecznej Fundacji „Zdążyć z pomocą”, która od 2018 roku zмага się z nowotworem mózgu.

Bal odbędzie się 20 stycznia 2023 roku o godz. 20.00 w Siedlisku Szeriwan. Oprawę muzyczną zapewni Zespół Souvenir. Koszt od

osoby to 250 złotych. Podczas balu będzie można nabyć prace Olgi. Zostanie również przeprowadzona aukcja.

Wpłaty za bilety należy dokonywać na konto Dojlidzkiego Stowarzyszenia Miłośników Muzyki:

40 8099 0004 0000 0056 2000 0030

Wszelkich informacji można się dowiedzieć pod numerem telefonu: 502 265 806.

22 stycznia 2023 roku w Centrum Kultury Prawosławnej w Białymstoku odbędzie się Charytatywny Koncert Kolęd, podczas którego również będą zbierane datki na rzecz Olgi. Wystąpią m.in. Chór Dojlidzkiego Stowarzyszenia Miłośników Muzyki, Chór Angelos parafii Św. Ducha w Białymstoku oraz Zespół Ensemble QuattroVoce.

Na oba wydarzenia serdecznie zapraszamy!

муzeum zorganizowało wystawę w ramach projektu „Białoruski Alfabet Sztuki”. Projekt ten trwa ponad dziesięć lat, a zakłada promocję artystów i ich twórczości poprzez organizację wystaw w galerii muzeum. Rozpowszechnia również wiedzę na ich temat, wydając katalogi, które trafiają do wszystkich najważniejszych bibliotek w kraju. Poszerzane są też zbiory muzeum o sztukę współczesną, tworzona jest kolekcja dzieł malarstwa, rzeźby oraz rysunku.

Wystawę zrealizowano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Projekt współfinansowało miasto Hajnówka.

Agnieszka Tichoniuk
fot. autorka

Senior proponuje

– Warto by pomyśleć o utworzeniu przy parafiach sieci pomocy ludziom starszym czy schorowanym – zaproponował pan Piotr, który odwiedził naszą redakcję. – Na przykład utworzyć grupy osób, które mają czas, siły i potrzebę nieść pomoc potrzebującym: zrobić zakupy, umyć okna, zaprowadzić do lekarza albo posiedzieć i porozmawiać, by rozproszyć samotność starszej osoby. Wynagrodzenie osoby pomagającej? – zastanawia się pan Piotr, to już kwestia tych, którzy tę pomoc otrzymują. Najważniejsze, by powstała sieć kontaktów obu stron – ludzi w potrzebie i gotowych z pomocą przyjść.

Wydaje nam się, że propozycja pana Piotra jest bardzo słuszna. Jako społeczeństwo starzejemy się i jakże często dożywamy samotnie, bo żona lub mąż zmarł, bo dzieci daleko, bo zajęte swoimi sprawami.

Taki „bank” informacji i pomocy bardzo by się przydał, być może umieszczony przy Eleosie albo Bractwie Młodzieży Prawosławnej, albo innej przycerkiewnej organizacji, czy po prostu parafii.

Лемківскій патріота і твердый ісповідник „старой віры”

Найвыдатнішым його вкладом в духове лице Сандецкой Руси было основаня Руской Бурсы в Санчы (1898), немалым – уж веце посередництвом сына Ярослава – в Лемківску Народну Республику (1918-1920). Найвекшом смутом, очывидні – Талергоф (1914-1917). Што было поперед, позад, медже тыма датами? Бесідуют о тым розповіді вітци наших, оброснены з часом в легенды.

Початком того рока минуло округле 100 років од смерти выдатного сына Лемковины, в узшій простори – сына Сандецкой Руси (як звано пред сто роками Сандеччыну), о. **Теофіля Качмарчыка**.

Вродил ся 24. жолтня 1843 рока в Чорным, але векшыну свого жытя звязал з Білцаревом, ту і, 16 лютого 1922 рока, завершыл жытя, ту і остал похований, спочыват в гробници при церкві і дале коле очы своїм проятым пізриньом – з фотографіі на кераміці, хоц уж розбитій.

До Білцаревы (по высвячыню

в 1871 р. та паролітнім практыкуваню і попуваню в Злоцкым і Рыхвалді) пришол 1879 рока, 36-літнім, доросненым до крыл чловеком. Ту крыла його барз отужали і видно-шлідно іх было далеко, високо. І долго.

Был Качмарчык неквестийонуваним авторитетом Сандецкой Руси; вшытко, што ся ту діяло, не могло ся обыйти без о. Теофіля Качмарчыка. І тычыло ся тото не лем нашого народного подвірця. З увагом слухали го повітовы старостове, крайовы послы, а бывало, же і бояли ся його тятото в пресі слова.

Выступувал в інтересах селян (не лем єдносельчан), репрезентувал і боронил іх в ріжных жытьовых обставинах. Пришла посуха, злива, градобитя, стала ся шкода в поли ци в обыстю – уж Качмарчык слал писма до близких і далеких власти, апелювал о поміч ци звільніня з них.

Та особливі вразливый был на моральну шкоду, на дискримінацію, пониженя Руснака. Не пощадил никого, незалежні од становиска, хто позволил сой зробити Руснакови кривду. Потрафил при тым видіти і власны народны ґанчы і слабости. Висмівал добровільну полонізацію, яка была змором нашой інтеліґенци XIX столітя; не вшыткы бо знаме, же был в Галичыні час, коли іґомості, імості бесідували рідным языком лем до слуг, медже собом зас, при кавусі – культурным польскым языком (аналогію таку найти мож і в інчых народів, дайме на то... Росиян, де выжшом мовом інтеліґенци была французка). На щестя Лемковину заатакувал тот парх в меньшій мірі як східню Галичыну, але не был рідкым припадком. Качмарчык писал до урядів лем

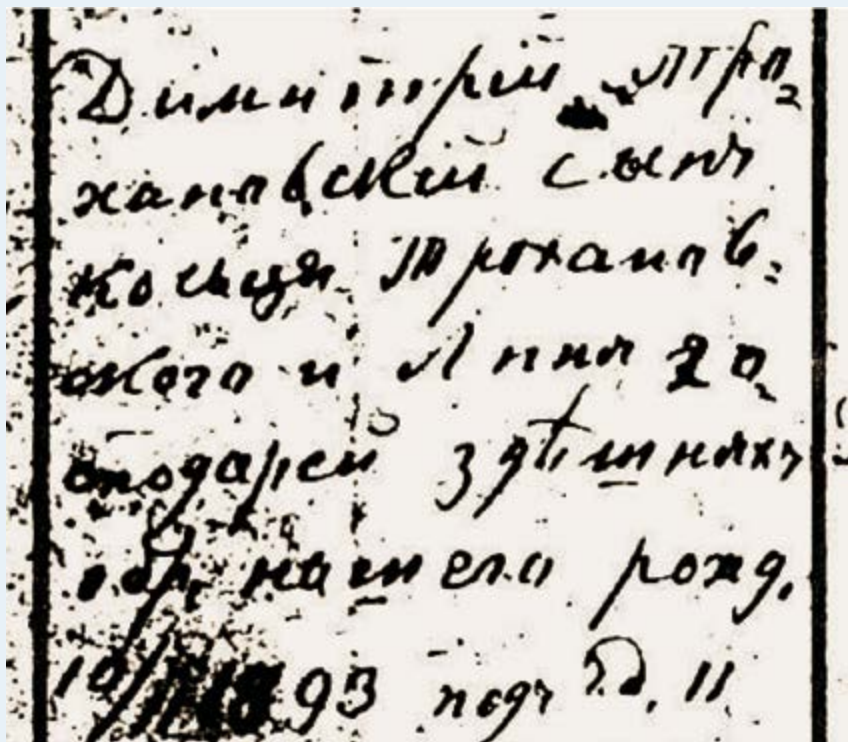
Наша малодушніст

Даякій час тому доведене было в „Червоній Руси”, што число рускых люди, особливі в містах і містечках, ражучо ся поменьшат. Заперечыти тому смутному явиску ся не даст, так і заправды єст. Налезыт то приписати непошануваню свого народа, маючому по части свою причину в колонізації рускых люди на Мазурах, ци ze względów służbowych, ци зо взгляду на родинны околичности, коли то неєден отец просит ся до велького міста в ціли здобытя освіти своїм дітям, як і по тій причині, што численны, оженившы ся з Польками, приносят ім в офіру свою народніст. (...)

Коли бы такы люде мали хоч лем слабе понятя о гіркым нашым положыню в минулости, кед бы не ведены были примітивным матеріалізмом і самолюбством, та, видит ся, в глубині души збережена іскра народного почутя, при прочытаню хоч бы Der Dąbszańskischen Frage, розгорила быся в них і

они, того роду люде, не мали бы почести до такой оціны, о якій пише польскій історик Морачевскій в книзі 4 свого труду на сторони 165: Niekzemnych tylko ludzi nie obchodzi poniżenie ich religii i narodowości (Moraczewski Jędrzej, Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań 1863 – прип. П .Т.). Што того роду люде сут niekzemni, доводити не треба, а находят ся они во вшыткых верствах соспільства, особливі в нашій Галилеї (Галичыні – П.Т.). А попри вшыткым треба бы ім розважыти, што серед Поляків становлят остатній сорт народа, дайме на то, як бы через сито пресіяний пошлід! Полякы не рахуют іх для себе цінным фактором, бо то пошлід, люде niekzemni, а серед руского народа, на своїй почві, могло бы з того выйти добре сімя! (...)

Теофіл Качмарчык
„Червоная Русь”, Нр 38/1890

Метричальна книга Білцаревы, впис о. Т. Качмарчыка, з фрагментом тексту обр(яду) нашего

же не барз щесливі, але преці з душом – взяв ся за поезию („Лемко”, Нр 5/1911; подаєме за товдышнім правописом, іщы без „ы” по глухых і шыпящих):

*Лемковщино моя мила
Ты на ласку заслужила
Так у Бога як у свого;
Подаю Ти правду того.
(...)*

*Бог не дал Тя знівечити,
Допоміг все пережити,
И хоц Ты лем горем жила,
При том многих выучила.*

Тішыл ся, надіял, вірил, та онедолга настал час страшный – І Світова Война, яка принесла терпіня народу, в тым родинне, особисте – 17-літню внучку **Марію** засікли шаблями гонведы в Перемышли, внука – што імено по діду носил – Теофіля повісили на рынку в Ґрибові австрийскы посіпакы на саму Йорданьску Велию 1915 рока. Пришол одвидіти самітну бабусю (а такой полний был колиси дім), пак выбрал ся до Ґрибова по лікарство для ней. Зле ся чула, бо як бы ся чути могла, коли в таким святым часі муж зо сынами, далеко в Штырії, мучыл ся в зимных бараках Талергофа. Пішол внук до Ґрибова і там го затримали австрийскы выслугуваче (єдному было Каміньській – легко запамятати) і оддали на жандармерию, обвиняючы о перепроваджаня доньскых Козаків через нашы горы.

По тых нещестях, блиснула іщы на коротко іскорка надії в виді Лемківской Республики під проводом сына **Ярослава**, што было великом його гордістю.

Враз зо смертю о. Теофіля запер ся окремый розділ в історії Сандеччыны, особливі же села. По ним – назначаны через перемышльську курию – священники уж не были того духа. Та смута не тырвала долго. Выплеканы через о. Теофіля вірны його чада сполнили його волю, вертаючы о пару років до „старой віры”.

Петро Трохановскій

по рускы (было такє констутуцыйне австрийскє право) і – о диво – Полякы потрафили го за то шанутати, чоґо потверджыня находимє в джерелах. А може свойом личністю, особовістю потрафил гіпнотизувати інчых, змушал мати до себе пошану?

Задивляюча є интенсывність Качмарчыковых інтервенций, выступлїнь в пресі. Лем в двох річниках штоденника „Червоная Русь” (1889-1890) повело ся мі найти аж сім його дописів. Тематыка їх є преріжна. Омовлено ю уж загальні выжше, та интересным може быти приведіня кілкох наголовків: *Еміґрация селян* (245/1889), *Хто винуватый в непошануваню руского языка і писма* (263/1889), *Якій наш посол?* (3/1890), *Схізма без кінця* (169/1890), де о. Теофіль атакує латинників зато, же заєдно наворачтают справу схізмы (інча справа, же од реакції православія, од голосного процесу **Ольги Грабар** і товаришів і дораз по тым „абдикації” митрополиты **Йосифа Сембратовича** (1882) тема тота не сходила з уст, публикаций в пресі).

І кєд сме при вірі, церкви – треба речы, же был о. Теофіль твердым ісповідником „старой віры”, же в метриках – кєд не міг, бо не міг,

похоснувати термін „православный”, а „грекокатолицкій”, видимо не хотіл – вписувал „обряд наш”, же до кінця своїх дни опер ся пред введіньом новых богослужебных книг (гварил: маме іщы стары, добры) ци культу унійного мученика Йосафата Кунцевича. Опер ся власным коштом... Не отримувал з церковной стороны адекватных авансів. Будучы першым... мусіл быти остатнім.

Великом справом, мож повісти – ділом жытя Качмарчыка, было основаня в 1898 році Руской Бурсы в Санчы. Очевидні, не робил того сам. В роді членів основателів были при тым вшыткы велькы Сандеччыны, як о. Гавриіл Гнатишак – парох Крениці, о. Йоан Дуркот з Лабовы і інчы, котры творили в тым часі прекрасну групу – вязанку квітя, што лічыла душу нашого народу.

А коли з часом потужыли тото молоды силы, акуратні выплеканы в Рускій Бурсі, коли завдякы ним явил ся (од січня 1911 р.) перший наш часопис – „Лемко”, хоц священники не летіли ґу нему громадом, старий отец Теофіль пристал ґу тій ідеї. Покірні, бо преці за ціле жытя – згідні з часом – писал язычийом, не был поклонником фонетикы. Колиси взятий публициста, тєраз – мо-

Українці на території сучасної Лодзько-Познанської єпархії (1920-1939)

Наприкінці 1920 року Польща прийняла близько 30 тис. солдатів і солдати офіцерів УНР (Української Народної Республіки), польського союзника в боротьбі з більшовиками. Разом з українцями кордон перейшли також 6 тис. вояків з групи генерала Булака-Балаховича, 2 тис. козаків і майже 6 тис. вояків 3-ї російської армії, які підтримували поляків і українців у цій боротьбі.

20 жовтня 1920 року Польща підписала перемир'я з більшовицькою Росією. Таким чином армія УНР та інші підрозділи, що воювали в Україні, залишилися наодинці з сильним супротивником. Для того, щоб підсолодити цю гірку пілюлю, влада нашої країни запропонувала своїм союзникам інтернування в Польщі. Таким чином, кордон Республіки Польща перетнули тисячі українських і російських військових, які були розміщені в таборах по всій країні. Багато таборів було розташовано на території сучасної Лодзько-Познанської єпархії, зокрема в Каліші, Александрові Куявському, Сосновці, Торуні та Ченстохові. Військові армії УНР почали нове життя в Польщі.

Олександрів Куявський

Восени 1920 року табір в Александрові Куявському прийняв 900 офіцерів, 2500 рядових, близько 100 жінок і 20 дітей. Їх розмістили в казармах, зведених німецькою армією в 1914-1915 роках (саме в Александрові був карантинний пункт для солдатів, які їхали у відпустку до Німеччини).

В'язні розгорнули широку культурну діяльність: у таборі виходило до 10 видань преси, діяли театральний і гімнастичний гуртки, хор. На початку свого

перебування в Александрові українці користувалися церквою св. Олександра Невського, яка була побудована в 1877 році для російських прикордонників і митників. Після початку першої світової війни місцевий священик Олександр Кедровський опинився в німецькому полоні, а саму церкву зачинено. Під час війни храм не діяв.

Для українців богослужіння проводив священик на прізвище Мартинич, який прибув до Александрова з табору в Ланьцуті. 7 січня 1921 року українці організували хресну дорогу від табору до храму, яку польська влада розцінила як політичну демонстрацію і заборонила відправляти богослужіння у храмі. У цій ситуації релігійне життя протікало у таборі, де в одному з бараків влаштовано православну каплицю. Засновано братство Покрова Пресвятої Богородиці. Іконостас виготовлено самостійно. У 1921 році увязнені заснували власний цвинтар, на якому ховали померлих у таборі бойових побратимів.

У жовтні 1921 року Олександрівський табір було ліквідовано. Інтерновані почали нове життя в Польщі. Деякі з них осіли в Александрові та його околицях. Відомо, що в 1934 році тут проживало близько 140 українців. У місті діяв відділ Українського Центрального Комітету в Польщі,

члени якого допомагали землякам, зокрема, легалізувати перебування в нашій державі. Завдяки зусиллям Комітету відбувалися ялинки для найменших. У 1933 році відкрито дитячі ясла для українських дітей. В Александрові також існувала школа. Спочатку там навчалось близько 10 учнів, у 1935 році їх було 35, у 1937 році – 65, у 1938 році – 79. Заклад працював з весни до осені. Викладали там українську мову, історію та географію України.

ПЬОТРКУВ-Трибунальський Ченстохова і Краків

На зламі 1920/1921 років у Пьотркуві-Трибунальському був

створений найменший у Польщі табір. У лютому 1921 року там перебувало 372 військових та членів їхніх родин. Але ця цифра коливалася впродовж існування табору, наприклад, восени 1921 року там було зареєстровано 576 осіб. Батьושка Павло Пащевський опікувався духовними потребами в'язнів. Були навіть спроби заснувати власну каплицю, але, розглянувши заявку, міська влада вирішила, що існуюча церква Всіх Святих здатна вмістити всіх мешканців міста (храм було побудовано у 1848 році). У таборі діяв хор, яким керував підполковник Сергій Сологуб. Через деякий час кількість в'язнів почала зменшуватися, бо частина колишніх військових виїхала за кордон або у великі міста, де легше було знайти роботу. Певна частина вояків однак вирішила залишитися в П'юотркуві та повіті, де в них була можливість працевлаштуватися у сільському господарстві.

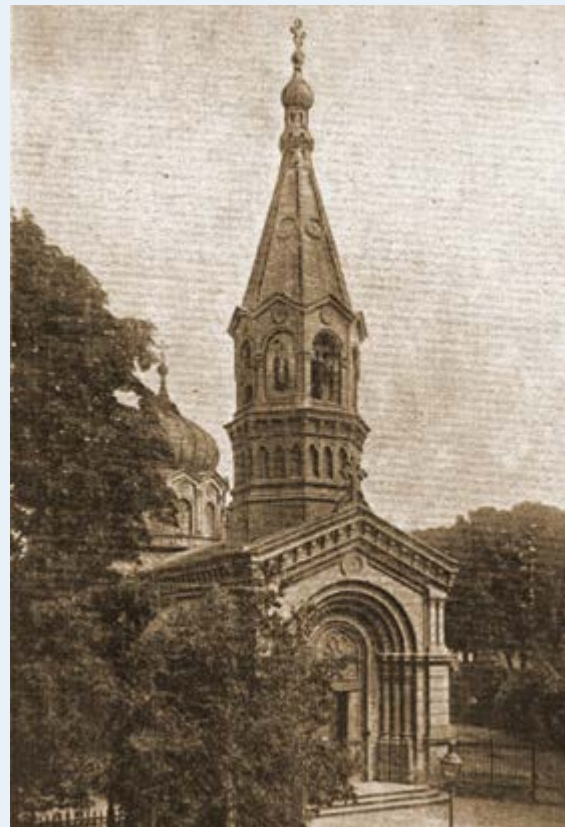
У цей же період у Ченстохові перебувало близько 2 тис. українських емігрантів. До цієї групи входили співробітники державної адміністрації УНР, військовослужбовці служби безпеки Міністерства Внутрішніх Справ УНР, 98 офіцерів Гене-

рального штабу УНР, персонал і пацієнти одного з польових госпіталів, медики із санітарної частини штабу УНР. Часто цивільних та офіцерів супроводжували дружини та діти.

Завдяки своїм антибільшовицьким настроям емігранти зустріли прихильність місцевої влади. Також вони могли розраховувати на допомогу українського Червоного Хреста. Згодом багатьом українцям вдалося знайти роботу та самотужки утримувати себе та свої родини. У Ченстохові проводилась культурно-освітня діяльність. Створено 2 дитячі садки та середню школу. Оскільки українці підкреслювали свою культурну самобутність і не хотіли інтегруватися з росіянами, то після виходу з табору вони влаштували свою власну каплицю на вул. Барбари 15.

Певна кількість українців перебувала у Кракові. Окрім військових УНР, тут проживали також студенти Ягеллонського університету. Саме університетська молодь у 1921 році створила у Кракові першу українську емігрантську організацію – Громаду студентів-емігрантів з України. У Громаді працювали 3 секції: культурно-освітня, спортивна та працев-

лаштування. В рамках культурної діяльності у ефірі краківської радіостанції було прочитано кілька наукових лекцій. Діяв хор емігрантів, поставлено кілька патріотичних театральних вистав. З особливим розмахом, бо в аудиторії Краківського університету, в 1927 році було організовано свято на честь

Симеона Петлюри. Краківське духовенство часто служило панахидами за душі видатних українців, у т.ч Тараса Шевченка, гетьмана Мазепи і Симеона Петлюри.

Православні жителі Кракова приймали участь у літургіях в місцевій військовій каплиці (у місті знаходився великий гарнізон, в якому служили православні воїни. Для них військова влада влаштувала каплицю, якою користувалися також цивільні мешканці).

Каліш

У Каліші перебували солдати та офіцери УНР та більшовики – полонені польсько-більшовицької

війни. Люди поселилися у комплекси таборів для інтернованих, який існував там ще з часів першої світової війни і був призначений для німецьких солдатів, які відбували там карантин перед від'їздом додому у відпустку. Після закінчення війни табором зайнялася польська адміністрація, там знаходився граничний пункт, з якого висилали до вітчизни російських військовополонених.

Перші військові УНР прибули туди на початку грудня 1920 року. 25 лютого 1921 року в таборах у Каліші та Щипьорно перебувало 9740 інтернованих. Чисельність військовослужбовців УНР становила 3772 особи, з них 1098 офіцерів, 178 жінок і 33 дитини. У таборах також діяли радянські емісари, які переконували інтернованих повернутися до Радянської Росії, що також викликало невдоволення військових УНР. Частина військових повірила більшовицьким емісарам і виїхала на батьківщину.

Передусім у таборі організовано курси для неписьменних, на яких навчалося 300 солдатів. 420 вояків закінчило початкову школу. Засновано гімназію ім. Тараса Шевченки. голова Українського Центрального Комітету признавав стипендії з фонду ім. Симона Петлюри. Наприклад, у 1925 році там навчалося 56 учнів і було 11 викладачів. Утримувалася гімназія на кошти станиці; школа дуже гостро відчувала брак підручників і приладів для навчання, але ці труднощі не відлякували учнів, які бажали отримати середню освіту: за перші 10 років існування школи тут вчилася 973 особи, а закінчило гімназію 120. Багато з них продовжило навчання у вищих учбових закладах.

В зв'язку з тим, що більшість мешканців табору становили військові, керівництво табору подбало про їх професійний розвиток, тим більше що на

протязі перших років життя у Польщі емігранти вірили, що боротьба з більшовиками буде продовжена. А це значило, що вояки повинні були подбати про свій професійний розвиток. У Каліші існували офіцерські курси підвищення кваліфікації, на яких викладала інтелектуальна еліта колишньої царської армії. Засновано теж школу прапорщиків; у військовому офіцерському училищі навчалося 2 сотні піхоти, 1 сотня кавалерії та 1 артилерії. Усі вони склали іспити перед комісією під керівництвом генерала Башинського. Спеціальна група перекладала підручники для військової справи, координатором цього проекту був генерал-лейтенант Олександр Пороховщиків, випускник Московського університету і Николаївської Академії Генерального Штабу. Були навіть плани утворення Військової Академії, але по причині відсутності коштів вдалося організувати тільки курси Генерального Штабу, які закінчили більше 120 осіб. Для солдатів регулярно відбувалися заняття з історії України та української літератури; мешканці табору регулярно отримували інформацію про ситуацію у Радянському Союзі і Польщі. У таборі також діяли лекторії широкої тематики для вояків, бібліотека, стрілецькі оркестри і хори, школа українського танцю (було в ній 123 учні), літературно-артистичне товариство в складі 50 осіб.

Загальна кількість журналів та газет у Каліші виносила аж 26, тобто 15% усієї української преси у Польщі, хоча у цьому місті жило тільки 4% від загальної кількості українських емігрантів. Треба підкреслити, що тематика цих друкованих органів була дуже широка: медицина, культура, військові справи, література.

В лавах українців перебувала група з понад 30 військових капеланів, серед яких головний капелан Армії УНР Павло

Пащевський та священники: Микола Маринич, Василь Сукачів та Анатолій Волкович. У таборі діяло православне військове капеланство і дві церкви: Покрови Пресвятої Богородиці та св. Пантелеймона у лікарні. Інтернованих відвідував Василь Мартиш, головний капелан Війська Польського, який відправляв Літургію та проповідував українською мовою. Ці богослужіння відвідували російськомовні жителі Каліша, які були не проти використовувати українську мову замість старослов'янської.

У 1924 році табір ліквідовано. Інтерновани отримували невеликі грошові виплати і розпочинали самостійне життя у Польщі. Але серед них була група людей – інваліди, хворі, сім'ї з дітьми – які були не в змозі забезпечити себе. До них приєдналися представники вищого командування армії УНР. Після закриття табору була створена Українська станиця. Спочатку там перебувало 777 осіб: 247 інвалідів із сім'ями, 142 непрацездатних, 90 хворих, у тому числі 50 на туберкульоз. У 1926 році там проживало 650 жителів, у 1929 році — 705, у 1936 році — 446. Станиця діяла до початку другої світової війни.

Після 1945 року

Для українських емігрантів, яких радянська влада сприймала як ворогів, вторгнення Червоної армії становило небезпеку. Багатьох із них співробітники НКВД арештовували і відправляли до СРСР, до ГУЛАГУ. Частина колишніх військових УНР виїхала до Західної Європи і до США. Влада ПНР також намагалася затерти сліди перебування антибільшовицької еміграції у Польщі. Знищено могили українських емігрантів у Пьотркові та Олександрові Куявському.

Віолетта Верніцька
фотографії з колекції автора

Песні, якія хватаюць за душу

Можна было пачуць песні з гэтак званых „Багагласнікаў” але і творы сучасных кампазітараў. У царкве ў гонар святага апостала Яна Багаслова ў Новабэрэзаве, што на Гайнаўшчыне, адбыўся Вечар Вясковых Прыхадскіх Хораў.

Пасля двухгадовага перапынку, глядачам, якія запоўнілі храм, запрэзентаваліся 11 прыхадскіх хораў з Навабэрэзова, Дубін, Шчытоў-Дзенцялова, Арэшкава, Старога Корніна, Верстоку, Нараўкі, Курашэва, Чыжоў, Кляшчэляў і

рады гміны Гайнаўка **Валанціна Бірылка**.

– У Новабэрэзэўскай царкве мы ўжо выступаем чарговы раз – гаворыць матушка **Марыя Сцепанюк**, дырыжор хору ў Шчытах-Дзенцялове. – Заўсёды спяваем у царкве ў час багаслужбаў,

масць інтэграцыі харыстаў, можна падглядзець, як іншыя хоры выступаюць, пераняць нейкі вопыт музычны.

Сярод прыхадскіх вясковых хораў, дзе харысты гэта дарослыя, выступіў таксама дзіцячы хор з прыхода ў Дубінах. – Нашыя дзеткі доўга рыхтаваліся і крышку хвалююцца – гаворыць а. **Марк Літвінюк**. – Думаю, што такія канцэрты вельмі патрэбныя, паколькі кожны хор можа запрэзентавацца але і супольна можам памаліцца. Царкоўны спеў гэта і ёсць малітва. На нашых вёсках хоры не заўсёды могуць прэзентавацца іншым слухачам і глядачам а тут маем такую магчымасць.

Вечар Вясковых Прыхадскіх Хораў адбыўся ужо ў V раз.

– З ініцыятывай сарганізаваць такую музычную сустрэчу выступіла нашая спадарыня воіт **Людцына Смактуновіч** – гаворыць настояцель новабэрэзэўскага прыхода, а. **Ян Казімірук**. – Мы падключыліся да гэтага і судзячы па колькасці удзельнікаў і глядачоў нашыя канцэрты

Дубіч-Царкоўных. Присутных на канцэрце прывітала гаспадыня гміны, воіт Гайнаўкі **Людцына Смактуновіч** ды віцэ-старшыня

падрыхтавалі рэпертуар, які выконваем часта ў нашай царкве. Цешымся, што арганізатары нас запрасілі, гэта цудоўная магчы-

спадабаліся. Калі прымаем заяўкі ад хораў, не ўсіх можам запрасіць, паколькі абмяжоўвае нас час выступленняў а ахвотных заспяваць у нас ёсць вельмі шмат. Цешымся, што можам быць гаспадарамі канцэрту і гасціць ў сябе усіх прысутных.

Сярод гасцей апынуліся між іншым епіскап Гайноўскі **Павел** і **Сэппо Хакінен**, епіскап Мікелі з Евангелічна-лютэранскай царк-

вы Фінляндыі. Узяў слова і госць з Фінляндыі, які сказаў, што музыка мае вельмі глыбокія карані ў Бібліі і традыцыі Касцёла. Сьвяты Аўгустын сказаў: «Хто спявае, той двойчы моліцца». Музыка нас усіх аб'ядноўвае.

Таксама да сабранных звярнуўся епіскап гайнаўскі Павел, які падкрэсліў, што у наш сённяшні цяжкі час, калі людзі перастаюць сустракацца адзін з адным

і больш ахвотна карыстаюцца сродкамі масавай інфармацыі, такія сустрэчы, маюць дадатковае інтэграцыйнае значэнне. Спеў гэта малітва, якой праслаўляем Усемагутнага Бога, Маці Божую і ўсіх святых. Уладыка Павел звярнуўся таксама да гасцей з-за мяжы, падкрэсліваючы іх ролю ў дапамозе праваслаўным дамам састарэлых у Польшчы але і дапамозе ўсім патрабуючым ва Украіне, арганізоўваючы лекі, ложка для хворых, інвалідных каляскі, харчаванне, адзенне і ўсё астатняе.

– Для нас гэра сапраўды свята – гаворыць спадарыня **Марыя**, жыхарка Новабэрэзова. – Чакаем увесь год на чарговя такія канцэртны. Хоры цудоўна спяваюць а самыя песні хватаюць за душу, ажно плакаць мне хочацца. Ужо не магу дачакацца чарговай сустрэчы.

Кожны хор за свае вуступленне атрымаў дыплом і падарунак. А на завяршенне ўсе разам праспявалі песнь Айцец Нябесны.

Анна Домань, фот. аўтаркі

Sami o Sobie. Miesięcznik społeczno-kulturalny. Nieodpłatny dodatek do Przeglądu Prawosławnego
Współfinansowany ze środków Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
oraz Fundacji im. Księcia Konstantego Ostrońskiego
ISSN 1899-9018 Nr indeksu 371416

Wydawca: Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrońskiego

Redaguje zespół: Andrzej Charyło (sekretarz redakcji), Eugeniusz Czykwini (redaktor naczelny)
Doroteusz Fionik, Natalia Klimuk, Ałła Matreńczyk, Anna Petrovska
Anna Radziukiewicz (zastępca redaktora naczelnego), Dorota Wysocka

Opracowanie graficzne: Dorota Wysocka

Skład komputerowy: Halina Kierdelewicz

Adres redakcji: 15-399 Białystok, ul. Składowa 9; tel./fax (0048 – kier. z zagranicy) 85 742 18 57
e-mail: redakcja@przegladprawoslawny.pl; www.przegladprawoslawny.pl

Publikacje wyrażają jedynie poglądy autorów i nie mogą być utożsamiane z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Публикації виражають лише погляди авторів і не можуть бути ідентифіковані з офіційним становищем Міністра Внутрішніх Справ і Адміністрації. Публикации выражают только точку зрения авторов и не могут быть отождествлены с официальной позицией министра внутренних дел и администрации. Публікації виражають лише точку зору авторів і не можуть ототожнюватися з офіційною позицією Міністра внутрішніх справ і адміністрації. Публикації виказують тільки меркаванні аўтараў і не могуць быць ідэнтыфікаваны з афіцыйнай пазіцыяй Міністра Унутраных Спраў і Адміністрацыі.